

Onzinnige zinvragen

Onze cultuur is grotendeels ongelovig geworden, sceptisch zelfs over de vraag naar het waarheidsgehalte van religieuze voorstellingen. Daarover willen we geen oordeel vellen, als we er al niet gewoonweg ongelovig tegenover staan. Het is tegenwoordig gemakkelijk om nooit over levensbeschouwelijke zaken na te denken, niet te verlangen naar een religieus gevoel of een religieuze ervaring. Religie of levensbeschouwing is geen vanzelfsprekende manier meer om met ziekte, dood en onrecht om te gaan. Alleen al omdat het leven van velen tegenwoordig jarenlang voortgaat zonder dat er grote narigheid de kop opsteekt. Men is minder ziek, wordt steeds ouder en heeft veel meer keuzemogelijkheden dan vorige generaties. Nederlanders leven in grote welvaart en zijn massaal gelukkig.ⁱ Uiteindelijke zinvragen hebben door die welvaart en het erdoor toegenomen levensgeluk voor velen hun urgentie verloren. Velen weten het niet stellen van zulke levensvragen daardoor decennialang lang vol te houden. Het leven als een soort vakantie waarin je niet verder hoeft na te denken – als je geen pech hebt tenminste. Met een beetje geluk word je pas vrij laat geconfronteerd met ernstige ziekten of de dood van geliefden, waardoor uiteindelijke zinvragen dan toch de kop opsteken, of dat zelfs dan nog niet doen.

Slechts zes procent van de Nederlanders ziet in godsdienst nog de uiteindelijke zin van het leven.ⁱⁱ Er geven sowieso nog maar weinig mensen een metafysisch gekleurd antwoord wanneer ze worden gevraagd naar de zin van het leven. Onder twintigers en dertigers houdt drievierde zich amper bezig met geloof en de zin van het leven. Het katholicisme, humanisme, oosterse godsdiensten en protestantisme worden door maar een vijfde van de jongvolwassenen als inspirerend ervaren.ⁱⁱⁱ Zestig procent van de mensen denkt (bijna) nooit aan het feit dat ze ooit zullen sterven.^{iv}

Het bezoek van een enquêteur is een hoogtepunt in het levensbeschouwelijke leven van menig respondent, constateert opiniepeiler Joep de Hart van het Sociaal en Cultureel Planbureau SCP. „Vergeleken met de tijd en energie die de doorsnee Nederlander steekt in het doen van de vaat, het staan in de file, het maken van huiswerk, of het praten over koetjes en kalfjes, is die welke hij reserveert voor zingevingsvragen of godsdienstige participatie verwaarloosbaar. En nadat het diepte-interview is afgelopen of de vragenlijst is ingevuld, zal hij in zijn verdere leven nog maar zelden zo'n piek van reflectie en diepzinnigheid bereiken als tijdens het onderzoek bij hem werden geregistreerd.”^v

Ruim een derde van de Nederlanders van nu luistert, kijkt, leest en praat nooit over een levensbeschouwelijk of religieus onderwerp, blijkt uit onderzoek van het SCP.^{vi} En bijna een op de vijf Nederlanders is een ‘nihilistische’, ‘niet-religieuze en niet-humanistische’ ‘buitenstaander’, stelt de WRR, de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Zingeving houdt hen niet of nauwelijks bezig.^{vii} Religieuze antwoorden en andere religieuze voorstellingen en tradities zal hen nauwelijks interesseren. Er is een ‘religieus analfabetisme’ ontstaan, denkt Houtepen.^{viii} Iets breder opgevat: een ‘levensbeschouwelijke analfabeet’ vraagt zich niet af waarom hij leeft - en houdt het er desgevraagd op dat hij er is omdat zijn ouders hem hebben verwekt. En waarom hij eens doodgaat? Omdat zijn lichaam niet meer kan. Wat er na de dood is? Een kist met maden - brrr, maar liever niet over nadenken dus. Voor de rest houdt hij het op de dooddoener ‘je moet er maar het beste van maken’. Want ‘hetiszoalshetisenhetisnietanders’.

Dat een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking op levensbeschouwelijk gebied misschien wel analfabeet genoemd moet worden, is overigens niet alleen te verklaren uit het geloofsprobleem, maar zal met Marx deels ook tot sociaal-economische factoren kunnen worden herleid. Veel van die ‘analfabeten’ hebben helemaal geen geloofsprobleem – ze denken er gewoon nooit over na. Mocht het economisch tij radicaal keren, dan kan het best zijn dat een aanzienlijk deel van hen zijn toevlucht zoekt tot religie.

‘Je moet het leven zelf zin geven’, zegt een moderne volkswijsheid, die wordt onderschreven door maar liefst 79 procent van de bevolking.^{ix} Hieruit lijkt te spreken dat de overgrote meerderheid niet meer kan geloven in een van boven gegeven zin en dat velen zich geen raad meer weten met uiteindelijke zinvragen. Toch lijken maar weinigen moeite te hebben met het beantwoorden van de vraag naar de uiteindelijke zin van het leven. De meerderheid noemt ‘leuke’ dingen. Zo scoort ‘het gezin’ als ‘uiteindelijke zingeving’ dertig procent. Elf procent noemt maatschappelijk leven, negen procent gezondheid, zeven materiële rijkdom en zes vriendschap als ultieme zingevers, samen goed voor bijna

tweederde van de bevolking.^x

Wellicht had de vraag beter kunnen luiden: ‘wat vindt u het belangrijkste’. Want hoe een uiteindelijke zin te halen uit het gezin? Wat is een gezin meer dan een nest met kroost dat straks op zijn beurt kroost voortbrengt – wat is daar de zin dan van? En wat is de zin van rijkdom, gezondheid en vriendschap? Aardig zijn en gelukkig worden – waarom zou dat dan weer zinvol zijn? Deze zaken zullen wellicht bij tijd en wijle intense zinvolheidsgevoelens opleveren, maar ze geven geen antwoord op de vraag naar ‘uiteindelijke zin van het leven’. Slechts twee procent beantwoordt deze vraag met een bescheiden ‘weet het niet’.^{xi}

Ook kwalitatief onderzoek van Ellen Hijmans staft dat er Nederlanders zijn die helemaal geen levensbeschouwing meer hebben.^{xii} In haar ‘Je moet er het beste van maken’ verdeelt ze de 52 geïnterviewden in vier typen, waarvan ze er twee niet-levensbeschouwelijk noemt. Sommige antwoorden illustreren treffend waarom. „De vraag naar de zin van je leven, stel je die wel eens,” vroeg ze in een aantal interviews. „Nou, niet bewust. Maar laten we zeggen, ik probeer zo goed mogelijk te leven. Eigenlijk is dat mijn doel, ja,” luidt een van de typerende antwoorden.^{xiii} ‘Waartoe zijn wij op aarde?’ vroeg de catechismus. „Hoe zou u nu die vraag voor uzelf beantwoorden?” vraagt Hijmans. „Nou, ik zou op zijn hoogst kunnen zeggen, wij zijn op aarde voor onszelf en ook om voor andere mensen aardig te zijn. Maar ja, dat is mijn visie,” luidt een ander antwoord.^{xiv} Nu we het leven zelf zin moeten geven, lijken degenen die geen aanhanger meer zijn van een traditioneel zingevingsysteem niet veel verder te komen dan ‘aardig zijn’ voor jezelf en de ander.

Wie in levensbeschouwing een belangrijke culturele waarde ziet, krijgt gemakkelijk het idee dat dit deel van de cultuur er tegenwoordig deplorabel bij ligt.^{xv} Dat is met gevoel voor ironie uitgebeeld in een tv-reclame van Heineken.^{xvi} We zien een leeg en dorst opwekkend landschap met grillige rotsformaties die hoog uittorenen boven de droge aardkorst. „Sinds mensenheugenis houdt men zich bezig met die ene vraag,” buldert een stem. „De vraag die alle andere vragen overbodig maakt.” Dan zien we twee mannen in de leegte staan. De kleinste wendt zich tot zijn maat en vraagt: „Biertje?”

De confrontatie met de zinloosheid lijkt je uit de weg te kunnen gaan door je in het leven te storten, afleiding te zoeken, te consumeren, zodat er geen tijd en rust meer overblijft voor de zinvraag. In de bierreclame is de vraag waar het in het leven om draait verschrompeld tot een praktische vraag, een aanmoediging om de figuurlijke dorst die misschien nog sluimert, letterlijk weg te drinken.

Meestal lukt het ons aardig de zinvraag te temmen. Actie – werken, tv-kijken, sporten – zet de behoefte aan reflectie wellicht op een lager pitje - in ieder geval voor even. Druk, druk, druk staat levensbeschouwelijke reflectie in de weg. Dit geldt ook voor wie wel met religie bezig is. In het Franse oecumenische oord Taizé bijvoorbeeld stellen jongeren dat het dagelijks leven zo verschrikkelijk druk is, dat er thuis geen tijd overblijft om over levensbeschouwelijke zaken na te denken. Het denken wordt op het technische ‘hoe’ van de dingen gericht. Om bij deze Taizé-ers af en toe plaats te maken voor enige beschouwing.^{xvii}

Een aanzienlijk deel van de bevolking staat onverschillig tegenover religies. Die hebben niets te bieden, zijn niet ter zake doend en oninteressant. Religie is voor een groot deel uit onze cultuur verdwenen en is verder van de meeste mensen af komen staan. In de dominante cultuur is areligiositeit in de praktijk de norm. Religie is vreemder geworden en voor velen moeilijker als zinvolle activiteit te begrijpen dan vroeger. Je ziet een neiging tot trivialisering: religiositeit wordt dan bijvoorbeeld ‘zweverig’ gevonden. ‘Zweven’ is iets dat iedereen koste wat het kost wil voorkomen. We blijven ‘met beide voeten op de grond’ en rekenen degenen van wie wij vinden dat ze dat niet doen daarop af. Jong geleerd is oud gedaan. Opgetekend uit de mond van een basisscholier: ‘Vraag jij je af waarom je leeft? Omdat je ouders je gemaakt hebben, sukkel!’ Levensbeschouwing en religie zijn een vreemd, intiem soort hobby geworden, het stellen van levensvragen een enigszins beschamende vertoning. Ook de woorden godsdienst en religie zijn niet erg populair meer, ook niet als etiket voor ... religie in de traditionele zin van het woord.

Naast het non-reflectief levensbeschouwelijk analfabetisme, heb je ook stromingen die het stellen van

zin vragen beargumenteerd afserveren. Levensvragen worden als onzinnig bestempeld door een deel van de intellectuele elite. Het taboe op het stellen van zin vragen leeft ook bij theologen. Al keurt de postmoderne theoloog Marc Taylor het ook door hem gesignaleerde levensbeschouwelijk analfabetisme stellig af, toch vindt hij dat we ons eigenlijk niet meer kunnen afvragen of het leven een diepere, uiteindelijke zin heeft. De eens almachtig gewaande God is gedood, maar dat heeft niet geleid tot oppermacht van de mens, zoals aanvankelijk werd gedacht. Want met de dood van God is ook ons binnenste zelf, dat vroeger nog iets goddelijks had, van zijn troon gevallen, zegt Taylor. Sindsdien zijn we allemaal ‘nomaden in een eindeloos niets’, ‘met zijn allen zwerfend door een eindeloze doolhof’, in een ‘eeuwige kringloop van leven en dood’ die ‘op zich’ elke zin ontbeert, ‘een wereld zonder zin, doel of centrum, een wereld die eeuwig chaos is.’ Alleen deze bewuste, bereflecteerde berusting in de uiteindelijke zinloosheid van het leven en de kosmos kan nog op Taylors instemming rekenen. We moeten al onze doel- en zinillusies opgeven, stelt hij, ons erbij neerleggen in de geest van Nietzsche, door ‘vrolijk en subversief’ de zinloosheid te vieren, ‘dansend op het graf van God’.^{xviii} Dit zou volgens hem leiden tot *mazing grace*, wat zoiets moet betekenen als ‘verbijsterend doolhof van genade’.^{xix}

Is de vraag naar de uiteindelijke zin van het leven dan werkelijk een ‘verkeerde vraag’? Een vraag die alleen gesteld kan worden door een gelovige, maar een onmogelijke voor wie niet meer gelooft? Dat is het standpunt van zowel de atheïstische filosoof Herman Philipse als de christelijke theoloog Anton Houtepen. Beiden stellen dat met het ongeloof in de waarheid van de antwoorden, ook de vraag van tafel is. Houtepen meent dat wie in de antwoorden op zin vragen altijd een constructie van de mens ziet, stopt met verder vragen naar de zin. Een uitspraak die Philipse van harte zal kunnen bevestigen.^{xx} Philipse levert – voor wie nog wél in levensbeschouwing geïnteresseerd is – vanuit een atheïstisch perspectief een onderbouwing bij het niet meer stellen van zin vragen. „In de vraag naar de zin van het leven ligt in feite de religie al besloten. De vooronderstelling is immers dat er een diepere zin moet zijn, want anders hoef je die vraag niet te stellen. Welnu, die diepere zin kan alleen maar God zijn. Wat of wie anders? Omdat ik echter niet in God geloof, is de vraag naar de zin van het leven voor mij volkomen irrelevant.”^{xxi}

Wie zonder geloof naar uiteindelijke zin vraagt loopt al gauw vast in redeneringen zoals deze: de zin van het leven is het voortplanten van de soort. Maar dat laatste is natuurlijk alleen zinvol als het eerste zin heeft, terwijl het eerste zinvol wordt geacht vanwege het tweede.

De meeste intellectuelen geloven niet meer in de traditionele voorstellingen die als antwoord dienden op zin vragen, en er lijkt daardoor bij velen van hen een taboe te rusten op het stellen van uiteindelijke zin vragen. De uiteindelijke zin van het leven? ‘Een slecht geformuleerde vraag’, zegt de Belgische filosoof Paul Moyaert. Het stellen van zin vragen is volgens hem een onmogelijkheid geworden. Deze vragen veronderstellen in de antwoorden namelijk een metafysica. De vraag naar een overkoepelende zin ‘begrijpt’ Moyaert dan ook niet, zegt hij. „Er is niet zoiets als een allesoverkoepelend gegeven dat zin aan mijn leven geeft.”^{xxii} Bijna niemand stelt die vraag direct, zegt filosoof Eite Veening. Zelf vindt hij hem dan ook ‘heel naïef en zinloos’: „De vraag veronderstelt namelijk dat die zin er is, en dat hij ontdekt moet worden. De vraag heeft dan niet alleen een persoonlijke, maar ook een kosmische strekking. Alsof ons leven hier op aarde een zin, een bedoeling zou moeten hebben, die bovendien voor ons allemaal hetzelfde zou zijn. Zo ver wil ik niet gaan.”^{xxiii}

Wie zulke vragen nog wel wil stellen, is in een groot deel van de moderne samenleving een marginaal iemand. En wie ze stelt zonder dat een of ander geloof hem van antwoorden voorziet, roept helemaal onbegrip op.

Bron: Koert van der Velde, *Flirten met God. Religiositeit zonder geloof*. 2011, 28-32
<https://koertvanderVelde.nl/watIsflirtenmetgod>

- i Volgens het SCP rapport 'de Sociale Staat van Nederland', van september 2007 is 82 procent van de Nederlanders gelukkig. Het rapport is online te raadplegen op <http://www.socialestaat.nl>.
- ii Dekker e.a. 1997, 30. De antwoordmogelijkheid 'godsdienst' is in het vervolgonderzoek van 2007 komen te vervallen. De vraag naar wat 'uiteindelijk zin geeft aan het leven' is vervangen door 'hoe belangrijk of onbelangrijk ervaart u in uw leven'. Bernts e.a. 2007, 206 - 207. Enquêtes tonen dus niet alleen secularisatie in de antwoorden, maar ook in de vraagstelling.
- iii Kregting, Sanders 2003, resp. 17 en 9. Het onderzoek -onder 404 mensen tussen 18 en 40 jaar- werd uitgevoerd door het Kaski, in opdracht van Ikon, Trouw en ZinWeb. Redactie religie & filosofie, 'Steeds minder jongeren geloven'. *Trouw* 20-12-2003
- iv Dit blijkt uit een onderzoek van bureau TestBeeld onder 600 Nederlanders, in opdracht van het trends magazine eYe. 'Liever de dag plukken dan aan de dood denken'. *Trouw* 22-3-2006.
- v De Hart 1998, 71.
- vi Becker, De Wit, 2000, 37.
- vii Van de Donk e.a. 2006, 180 - 182.
- viii Houtepen 1997, 16.
- ix Becker, De Wit 2000, 39.
- x Dekker e.a. 1997, 132 - 133.
- xi Dekker e.a. 1997, 133. Opvallend is dat 'weet niet' door respectievelijk 31 en 67 procent als tweede en derde werd genoemd.
- xii Hijmans 1994, 56 - 58.
- xiii Hijmans 1994, 75.
- xiv Hijmans 1994, 65.
- xv In zo'n evaluatie zit het waardeoordeel dat levensbeschouwing een onmisbaar onderdeel van ieders leven hoort te zijn, en dit oordeel zal stuiten op kritiek. Wie hetzelfde claimt op het gebied van kunst, zal weinig gefronste wenkbrauwen zien.
- xvi 'De vraag', door reclamebureau Nebeko, eerste uitzending op 23 juli 2001.
- xvii K. van der Velde, 'Knielend in de rij voor Roger'. *Trouw* 10-7-2004.
- xviii Zie ook Van den Bosch 2002, 13 - 14.
- xix Taylor 1984, 167 - 168.
- xx K. van der Velde, 'De vraag naar de zin van het leven is een slecht geformuleerde vraag'. *Trouw* 13-3-2002.
- xxi Visser 2003, 95.
- xxii Van der Velde 13-3-2002.
- xxiii idem.